

**EXTERNAL AND INTERNAL MIGRATION OF THE POPULATION
IN THE BORDER DISTRICTS OF SURKHONDARYO REGION:
CAUSES AND CONSEQUENCES**

Bozorov Vohid Xo'shmurodovich

Geography Teacher, Academic Lyceum of Termez State University

Abstract

This article analyzes the formation of population migration in the border areas of Surkhondaryo Region, its main causes, and its socio-economic consequences. The fact that Surkhondaryo Region borders Tajikistan, Turkmenistan, and Afghanistan is one of the important geographical factors influencing the active participation of the region's population in external migration processes. In particular, the presence of territorial and social ties with neighboring countries in Sariosiyo, Uzun, and Denov districts shapes the specific characteristics of migration processes. The article examines external labor migration, internal migration, the search for employment and income, education, family factors, interregional economic disparities, and infrastructure-related causes. It also considers the impact of migration on employment, family relations, demographic structure, labor resources, and the socio-economic development of the regions. The article concludes with proposals for regulating migration processes in border districts and making effective use of migration for regional development.

Keywords

migration, external migration, internal migration, border areas, labor migration, population, Surkhondaryo Region, Sariosiyo, Uzun, Denov, migration balance, employment, labor resources, demographic processes.

**SURXONDARYO VILOYATI CHEGARAOLDI TUMANLARI AHOLISINING
TASHQI VA ICHKI MIGRATSIYASI: SABAB VA OQIBATLAR**

Bozorov Vohid Xo'shmurodovich

Termiz davlat universiteti akademik litseyi geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining chegaraoldi hududlarida aholi migratsiyasining shakllanishi, uning asosiy sabablari va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari tahlil qilinadi. Surxondaryo viloyatining Tojikiston, Turkmaniston va Afg'oniston bilan chegaradoshligi hudud aholisining tashqi migratsiya jarayoanlarida faol ishtirok etishiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim geografik omillardan biridir. Ayniqsa, Sariosiyo, Uzun va Denov tumanlarida qo'shni davlatlar bilan hududiy va ijtimoiy aloqalarning mavjudligi migratsiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini shakllantiradi. Maqolada tashqi mehnat migratsiyasi, ichki migratsiya, ish o'rinlari va daromad izlash, ta'lim, oilaviy omillar, hududlararo iqtisodiy tafovutlar hamda infratuzilma bilan bog'liq sabablar yoritilgan. Shuningdek, migratsiyaning aholi bandligi, oilaviy munosabatlar, demografik tarkib, mehnat resurslari va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqola yakunida chegaraoldi tumanlarida migratsiya jarayonlarini tartibga solish va undan hududiy rivojlanish manfaatlari yo'lida samarali foydalanish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: migratsiya, tashqi migratsiya, ichki migratsiya, chegaraoldi hududlar, mehnat migratsiyasi, aholi, Surxondaryo viloyati, Sariosiyo, Uzun, Denov, migratsiya saldosi, bandlik, mehnat resurslari, demografik jarayonlar.

Aholi migratsiyasi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va demografik rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim jarayonlardan biridir. Globallashuv sharoitida aholining bir hududdan ikkinchi hududga ko'chib o'tishi, vaqtinchalik mehnat faoliyatini amalga oshirishi yoki ta'lim olish maqsadida boshqa hududlarda yashashi tobora keng tarqalmoqda. Migratsiya jarayonlari, bir tomondan, aholining turmush sharoitini yaxshilash, yangi daromad manbalarini topish va mehnat bozoridagi imkoniyatlardan foydalanishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, ayrim hududlarda mehnat resurslarining kamayishi, oilaviy ajralishlar va demografik nomutanosiblik kabi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. O'zbekiston hududlari orasida Surxondaryo

viloyati migratsiya jarayonlari nuqtayi nazaridan o'ziga xos hudud hisoblanadi. Bunga, avvalo, viloyatning geografik joylashuvi sabab bo'ladi. Surxondaryo mamlakatning eng janubiy hududi bo'lib, Tojikiston, Turkmaniston va Afg'oniston bilan chegaradosh. Mazkur geografik holat viloyat aholisining qo'shni davlatlar bilan iqtisodiy, ijtimoiy va qarindoshlik aloqalarini rivojlantirishiga sharoit yaratgan. Tadqiqotlarda ham Surxondaryoning uchta davlat bilan chegaradoshligi tashqi migratsiyaga ta'sir qiluvchi muhim geografik omillardan biri sifatida ko'rsatiladi.

Chegaraoldi hududlarida migratsiya jarayonlari, odatda, boshqa hududlarga nisbatan murakkabroq xarakterga ega bo'ladi. Chunki bu yerda davlat chegarasi bilan bog'liq iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar, qo'shni mamlakatlardagi mehnat bozori, qarindoshlik aloqalari, transport qulayligi va tarixiy-madaniy yaqinlik kabi omillar bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Surxondaryo viloyatining demografik salohiyati ham yuqori. Rasmiy statistika ma'lumotlariga ko'ra, 2026-yil 1-yanvar holatida viloyatning doimiy aholisi 3 million 10 ming 955 kishini tashkil etgan. Viloyatdagi eng ko'p aholiga ega tuman Denov bo'lib, unda 440,5 mingdan ortiq aholi istiqomat qilgan. Sariosiyo tumanida esa qariyb 238 ming, Uzun tumanida qariyb 197 ming kishi yashagan. Shu sababli Surxondaryo viloyatining chegaraoldi tumanlarida migratsiya jarayonlarini o'rganish nafaqat demografik, balki iqtisodiy, ijtimoiy va hududiy rivojlanish nuqtayi nazaridan ham muhim ahamiyatga ega.

Surxondaryo viloyati chegaraoldi hududlarining migratsion xususiyatlari

Surxondaryo viloyatining chegaraoldi tumanlari deganda, avvalo, davlat chegaralariga yaqin joylashgan Sariosiyo, Uzun, Denov, Sherobod, Termiz, Muzrabot va boshqa hududlarni nazarda tutish mumkin. Ularning har birida migratsiya jarayonlarining ko'lami va yo'nalishi turlicha bo'lsa-da, ularni umumiy iqtisodiy va geografik omillar birlashtirib turadi. Ayniqsa, Sariosiyo va Uzun tumanlari Tojikiston bilan bevosita chegaradoshligi sababli transchegaraviy ijtimoiy aloqalarning faol hududlari hisoblanadi. Denov tumani esa yirik aholi soni, savdo-xizmat ko'rsatish sohasi

va hududiy markaz sifatidagi mavqei bilan ajralib turadi.

2025-yilning yanvar–iyun oylarida Surxondaryo viloyati bo'yicha 5 854 kishi ko'chib kelgan, 7 694 kishi esa ko'chib ketgan. Natijada viloyatning migratsiya saldosi - **1840 kishini** tashkil qilgan. Shu davrda Sariosiyo tumanida 164 kishi ko'chib kelgan va 439 kishi ko'chib ketgan bo'lsa, Uzun tumanida 162 kishi ko'chib kelib, 394 kishi ko'chib ketgan. Denov tumanida esa 445 kishi ko'chib kelgan va 647 kishi ko'chib ketgan.

Mazkur ko'rsatkichlar chegaraoldi tumanlarida migratsiya oqimining asosan manfiy saldo bilan tavsiflanayotganini ko'rsatadi. Biroq migratsiya faqat doimiy yashash joyini o'zgartirish bilan cheklanmaydi. Mehnat migratsiyasining vaqtinchalik shakllari ham hudud aholisi hayotida katta o'rin tutadi.

Tashqi migratsiyaning asosiy sabablari

Surxondaryo viloyati aholisi tashqi migratsiyasining eng muhim sabablaridan biri mehnat va daromad bilan bog'liq omillardir. Mehnat bozoridagi talab va taklifning hududlar bo'yicha farqlanishi, yuqori ish haqi olish istagi hamda oilaning moddiy ahvolini yaxshilashga bo'lgan ehtiyoj fuqarolarning xorijiy mamlakatlarda vaqtincha ishlashiga sabab bo'ladi. Chegaraoldi hududlarda qo'shni davlatlar bilan mavjud tarixiy, qarindoshlik va madaniy aloqalar ham migratsiya jarayonlarini kuchaytirishi mumkin. Ilmiy tadqiqotlarda Surxondaryo aholisining ayrim etnik guruhlarini, xususan, tojik, turkman va afg'on aholisi vakillarining o'z tarixiy va qarindoshlik aloqalari mavjud mamlakatlar bilan migratsion munosabatlari qayd etilgan.

Tashqi migratsiyaning asosiy sabablarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

- iqtisodiy va moliyaviy sabablar;
- ish o'rinlari yetishmasligi yoki ish haqi darajasidagi farqlar;
- oilaviy va qarindoshlik aloqalari;
- ta'lim olish imkoniyatlari;
- kasbiy rivojlanish va yuqori malakali ish izlash;
- yashash sharoitlarini yaxshilash istagi;

- chegaradosh davlatlar bilan tarixiy va madaniy aloqalar;
- vaqtinchalik mavsumiy mehnatga bo'lgan talab.

Shuni ta'kidlash kerakki, migratsiya qaroriga odatda bitta omil emas, balki bir nechta omil birgalikda ta'sir qiladi. Masalan, oilaning daromad darajasi, mahalliy mehnat bozoridagi imkoniyatlar va migrantning kasbiy malakasi uning xorijga chiqish qarorida bir vaqtning o'zida muhim rol o'ynashi mumkin.

Ichki migratsiyaning asosiy sabablari

Surxondaryo viloyati aholisi migratsiyasining yana bir muhim yo'nalishi ichki migratsiyadir. Ichki migratsiya deganda aholining mamlakat hududi doirasida bir viloyat, tuman yoki shahardan boshqa hududga ko'chib o'tishi tushuniladi. Chegaraoldi qishloq tumanlaridan ichki migratsiyaning asosiy yo'nalishlaridan biri viloyat markazi Termiz shahri hamda iqtisodiy imkoniyatlari nisbatan yuqori bo'lgan boshqa shahar va hududlarga ko'chishdir. Bunda ta'lim olish, doimiy ish topish, uy-joy sharoitini yaxshilash va zamonaviy xizmatlardan foydalanish istagi muhim omil bo'ladi.

Ichki migratsiyada yoshlar alohida guruhni tashkil etadi. Oliy ta'lim muassasalarida o'qish, zamonaviy kasb egallash va mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lish istagi yoshlarni tumanlardan shaharlarga ko'chishga undashi mumkin. Bundan tashqari, turmush qurish, oila bilan birlashish va boshqa shaxsiy sabablar ham ichki migratsiyaning muhim omillaridan hisoblanadi.

Sariosiyo tumanida migratsiya jarayonlari

Sariosiyo tumani Tojikiston bilan chegaradoshligi va aholisi sonining yuqoriligi bilan ajralib turadi. 2025-yil 1-aprel holatiga ko'ra, tumanning doimiy aholisi 233,9 ming kishini tashkil etgan. 2025-yil yanvar–mart oylarida tumanda 100 kishi ko'chib kelgan, 253 kishi esa ko'chib ketgan.

Mazkur ko'rsatkich migratsiya saldosinga manfiy ekanligini ko'rsatadi. Bunday holat mehnatga layoqatli aholining boshqa hududlarga vaqtincha yoki doimiy ravishda ko'chishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Sariosiyoda migratsiya jarayonlariga

hududning chegaraoldi joylashuvi, mehnat bozori, qishloq xo'jaligining xususiyatlari, yoshlar bandligi va qo'shni davlat bilan ijtimoiy aloqalar ta'sir ko'rsatadi.

Uzun va Denov tumanlarida migratsiya

Uzun tumani ham Tojikiston bilan chegaradosh hududlardan biri bo'lib, migratsiya jarayonlarida o'ziga xos xususiyatlarga ega. 2025-yilning yanvar–iyun oylarida Uzun tumanida 162 kishi ko'chib kelgan va 394 kishi ko'chib ketgan. Migratsiya saldosi -232 kishini tashkil etgan. Denov tumani esa viloyatning eng yirik aholi punktlaridan biridir. 2026-yil 1-aprel holatiga Denov tumanining doimiy aholisi 442 716 kishiga yetgan. 2025-yil yanvar–iyun oylarida Denov tumanida 445 kishi ko'chib kelgan va 647 kishi ko'chib ketgan. Migratsiya saldosi -202 kishini tashkil qilgan. Bu ma'lumotlar Denovda aholining tabiiy o'sishi yuqori bo'lishiga qaramay, migratsiya hisobiga aholining ma'lum qismi boshqa hududlarga ketayotganini ko'rsatadi.

Tashqi migratsiyaning ijobiy oqibatlari

Migratsiya faqat salbiy jarayon sifatida baholanmasligi kerak. Tashqi migratsiyaning ayrim ijobiy iqtisodiy va ijtimoiy natijalari mavjud. Birinchidan, xorijda mehnat qilayotgan fuqarolar tomonidan mamlakatga yuboriladigan pul mablag'lari migrant oilalarining daromadlarini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Bu mablag'lar uy-joy qurish, ta'lim, sog'liqni saqlash, tadbirkorlik va kundalik iste'mol xarajatlariga yo'naltiriladi. Ikkinchidan, migrantlar xorijda yangi kasbiy tajriba va ko'nikmalarga ega bo'lishi mumkin. Ularning qaytib kelishi mahalliy mehnat bozoriga yangi bilim va tajribalarni olib kirish imkonini yaratadi.

Uchinchidan, tashqi migratsiya mehnat bozoridagi vaqtinchalik bosimni kamaytirishi mumkin. Ish izlayotgan aholining bir qismi xorijiy mehnat bozorida faoliyat yuritishi natijasida mahalliy hududda bandlikka bo'lgan bosim ma'lum darajada kamayadi.

Migratsiyaning salbiy oqibatlari. Migratsiyaning salbiy oqibatlari, ayniqsa, uzoq muddatli va doimiy migratsiya kuchaygan hollarda yaqqol namoyon bo'lishi mumkin. Birinchi navbatda, mehnatga layoqatli va iqtisodiy faol aholining bir qismi hududni tark

etishi mahalliy mehnat resurslari tarkibiga ta'sir qiladi. Bu holat ayrim sohalarda malakali mutaxassislar yetishmasligiga olib kelishi mumkin. Ikkinchidan, migratsiya oilaviy munosabatlarga ta'sir ko'rsatadi. Uzoq muddat xorijda bo'lish natijasida ota-ona va farzandlar o'rtasidagi bevosita muloqot kamayishi, oilaviy mas'uliyatning bir qismi uyda qolgan oila a'zolariga tushishi mumkin.

Uchinchidan, yoshlarning hududdan tashqariga ketishi ayrim qishloq va chegaraoldi hududlarda demografik tarkibning o'zgarishiga sabab bo'lishi mumkin.

To'rtinchidan, doimiy migratsiya natijasida ayrim hududlarda aholi sonining o'sish sur'ati sekinlashishi ehtimoli mavjud. Biroq buni baholashda migratsiyani tabiiy ko'payishdan alohida tahlil qilish zarur.

Migratsiyaning demografik oqibatlari

Migratsiya hududlarning demografik rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Surxondaryo viloyatida aholining umumiy soni o'sib borayotgan bo'lsa-da, migratsiya saldosi ayrim davrlarda manfiy bo'lib qolmoqda. Masalan, 2025-yilning yanvar–iyun oylarida viloyatda ko'chib ketganlar soni ko'chib kelganlar sonidan 1 840 nafarga ko'p bo'lgan. Demak, viloyatda aholi sonining o'sishi migratsiyadan ko'ra ko'proq tabiiy ko'payish hisobiga ta'minlanayotganini ko'rish mumkin. Shu bilan birga, migratsiyaning yosh va jins tarkibini ham hisobga olish muhim. Agar asosan yosh va mehnatga layoqatli aholi migratsiyada faol qatnashsa, hududning mehnat resurslari tarkibida o'zgarish yuzaga kelishi mumkin.

Migratsiyani tartibga solish va hududiy rivojlanish. Chegaraoldi tumanlarida migratsiyaning salbiy oqibatlarini kamaytirishning eng samarali yo'llaridan biri — hududlarning o'zida munosib ish va daromad imkoniyatlarini yaratishdir. Buning uchun, avvalo, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, sanoat korxonalarini tashkil etish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashni kengaytirish hamda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish zarur. Ayniqsa, yoshlar bandligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Yoshlar uchun kasb-hunar o'rgatish markazlari, zamonaviy kasblar

bo'yicha ta'lim dasturlari, IT va masofaviy mehnat imkoniyatlarini rivojlantirish migratsiya bosimini kamaytirishga yordam berishi mumkin. Bundan tashqari, chegaradosh hududlarda savdo, transport, logistika, turizm va xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish mumkin.

Taklif va tavsiyalar

Surxondaryo viloyatining chegaraoldi tumanlarida migratsiya jarayonlarini maqbul boshqarish uchun quyidagi yo'nalishlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq:

1. **Mahalliy ish o'rinlarini ko'paytirish.** Sariosiyo, Uzun va Denov tumanlarida sanoat, xizmat ko'rsatish va kichik biznesni rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlari yaratish.

2. **Yoshlar bandligini oshirish.** Yoshlarni zamonaviy va mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasblarga tayyorlash.

3. **Chegaraoldi iqtisodiy faollikni kuchaytirish.** Savdo, logistika, turizm va xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish.

4. **Mehnat migrantlarini qo'llab-quvvatlash.** Xorijga ishlash uchun ketayotgan fuqarolarga huquqiy, axborot va kasbiy tayyorgarlik bo'yicha yordam ko'rsatish.

5. **Qaytib kelgan migrantlarning tajribasidan foydalanish.** Xorijda tajriba orttirgan fuqarolarni tadbirkorlik va yangi ish o'rinlari yaratishga jalb qilish.

6. **Migratsiya statistikasi va monitoringini takomillashtirish.** Migrantlarning yoshi, jinsi, kasbi, migratsiya yo'nalishi va migratsiya davomiyligi bo'yicha batafsil ma'lumotlar bazasini shakllantirish.

7. **Chegaraoldi infratuzilmasini rivojlantirish.** Ta'lim, tibbiyot, transport va xizmat ko'rsatish infratuzilmasini yaxshilash orqali aholining hududdan ketish zaruratini kamaytirish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryo viloyatining chegaraoldi tumanlarida tashqi va ichki migratsiya murakkab va ko'p omilli ijtimoiy-iqtisodiy jarayon hisoblanadi. Uning

shakllanishiga hududning geografik joylashuvi, mehnat bozori, daromadlar darajasi, ish bilan ta'minlanganlik, ta'lim imkoniyatlari, oilaviy munosabatlar hamda qo'shni davlatlar bilan tarixiy va qarindoshlik aloqalari ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, Sariosiyo, Uzun va Denov tumanlarida migratsiya jarayonlari chegaraoldi geografik holat bilan bir qatorda hududlarning iqtisodiy imkoniyatlari va aholi soni bilan ham chambarchas bog'liq. Rasmiy ma'lumotlarda 2025-yilning birinchi yarmida mazkur tumanlarning barchasida ko'chib ketganlar soni ko'chib kelganlardan yuqori bo'lgan. Migratsiya jarayonlarini faqat hudud aholisining kamayishi sifatida baholash to'g'ri emas. Tashqi mehnat migratsiyasi oilalar daromadlarini oshirish, yangi kasbiy tajriba orttirish va inson kapitalini rivojlantirish imkoniyatlarini ham yaratadi. Shu bilan birga, uzoq muddatli migratsiya mehnat resurslarining kamayishi, yoshlar ulushining qisqarishi va oilaviy muammolar kabi ayrim oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Shu sababli Surxondaryoning chegaraoldi tumanlarida migratsiya siyosatining asosiy maqsadi migratsiyani to'liq cheklash emas, balki uning ijobiy imkoniyatlaridan foydalanish va salbiy oqibatlarini kamaytirishga qaratilishi lozim. Buning uchun hududlarda munosib ish o'rinlari yaratish, tadbirkorlikni rivojlantirish, yoshlarning kasbiy salohiyatini oshirish, infratuzilmani takomillashtirish va mehnat migrantlari bilan tizimli ishlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijada chegaraoldi tumanlarining iqtisodiy salohiyatini oshirish orqali aholining majburiy migratsiyaga bo'lgan ehtiyojini kamaytirish, shu bilan birga, migratsiya orqali orttirilgan moliyaviy va inson kapitalidan hududiy rivojlanish manfaatlari yo'lida samarali foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. **Demografik holat va migratsiya statistikasi bo'yicha ma'lumotlar**. Toshkent, 2025–2026.
2. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. **Surxondaryo viloyatining statistik axborotnomasi**. Termiz, 2025.

3. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. **Aholining migratsiya ko'rsatkichlari, 2025-yil yanvar–iyun.** Termiz, 2025.

4. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. **Surxondaryo viloyati aholisi 3 millionga yaqinlashdi.** 2025.

5. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. **Qaysi tuman aholisi eng ko'p?** 2026.

6. Sariosiyo tumani hokimligi. **Sariosiyo tumanining demografiyasi.** Ochiq ma'lumotlar, 2025.

7. O'zbekiston Respublikasi Migratsiya agentligi. **Mehnat migratsiyasi va fuqarolarni xorijda ish bilan ta'minlash bo'yicha ma'lumotlar.**

8. International Organization for Migration (IOM). **World Migration Report.** International Organization for Migration.

9. United Nations. **International Migration and Development.** United Nations Department of Economic and Social Affairs.

10. World Bank. **Migration and Development Brief.** Washington, D.C.: World Bank.

11. **Surxondaryo viloyati aholisining tashqi migratsiyaga ta'sir etuvchi omillar.** Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari, 2025.

12. **Surxondaryo viloyatining demografik holati.** Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi materiallari.